

Рудницька С.Ю. Проблема дискурсивного конструювання досвіду особистості в освітньому просторі // Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України: матеріали IV Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю (17 листопада 2021 року) до 75-річчя з дня створення Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). – Київ: Київський національний університет будівництва і архітектури, 2022. – С. 260-265.

ISBN 978-617-8007-55-3

УДК 159.923.2:81'23

Рудницька Світлана Юріївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

ПРОБЛЕМА ДИСКУРСИВНОГО КОНСТРУЮВАННЯ ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Динамізм перетворень сучасної системи освіти в контексті європейського вибору України зумовив активізацію наукових дискусій щодо психолого-педагогічного забезпечення освітнього процесу, зокрема розв'язання проблем конструювання освітнього дискурсу, нарративного конструювання професійного досвіду освітян.

Для освіти як соціального інституту характерними є наявність, поширення і посилення багатопланових системних зв'язків і взаємодій, у процесі експансії яких освітній дискурс неминуче втрачає свою комунікативно-сміслову («живу») основу, внаслідок чого конструювання освітнього досвіду потрапляє в залежність від дискурсу «владного».

В «аккультуруючій» освіті виокремлюється тенденція негентропії, маркером якої є перевага взаємозалежних структурованих культурних прецедентів, що санкціоновані цією культурою і виражають її фундаментальні константи. У ситуації негентропії процес партиципації «згортається», жорстко фіксуючи стійкі семіотичні утворення, обмежуючи можливості їхнього розвитку. У процесі «особистісної» освіти смислові патерни функціонують як «код», що відкриває доступ до множинних ресурсів творчого оперування ними. Тут, більшою мірою, переважають нестабільні ентропійні стани, що, у свою чергу, є специфічними чинниками актуалізації смислових складових особистісних конструктів. **261**

Освіта як одна з провідних систем культури формує і транслює певні моделі відносин, усередині яких «Своє» та «Інше» стикаються і взаємодіють,

зберігаючи при цьому власну інакшість і своєрідність, стимулює творчий пошук сутнісного вибору свого шляху, конструювання власного професійного та особистісного досвіду, свого унікального буття серед нескінченної кількості варіантів буттєвих проектів «Інших», задає певні фрейми, усередині яких уможливлується втілення безлічі варіацій смислового «розгортання».

У контексті дискурсивної психології різні особистісні феномени розглядаються не як існуючі поза мовою, а як закарбовані, втілені і реалізовані в мові, що є не відділеною від самої особистості, зануреної в соціально-комунікативний континуум. Згідно поглядів представників цього підходу, світ не відкривається людині об'єктивно, вона осмислює реальність через досвід. У свою чергу, професійний досвід особистості розглядається також з точки зору самої мови – як система множинних інтеракцій, визначених розгортанням ситуативних дискурсів, які в процесі своєї взаємодії (перетин, накладення, поглинання, об'єднання, доповнення, переміщення) відображають численні соціально-психологічні наміри, потреби, мотиви, ставлення, наміри, очікування, випередження тощо [3; 4].

Відповідно до психологічної герменевтики, дискурсивне конструювання особистісного досвіду в освітньому процесі розглядається як інтеграція окремих неоднорідних «дискурсивних реалій» особистості в певну цілісність шляхом нарративних практик у процесі особистісного смислотворення. Зазвичай перебудова семантичної системи особистості пов'язана з кризовими періодами її розвитку: переживаючи екзистенційний вакуум, особистість опиняється в ситуації необхідності розв'язання нової «задачі на смисл». Дискурсивне конструювання власного досвіду в процесі освіти передбачає стягування всіх її ідей, понять, поглядів, принципів, концепцій, інтерпретаційних моделей світу в єдину систему, їх **262** впорядкування, організацію в єдину зв'язану структуру, що здатна допомогти в осмисленні сенсу подій і дій власного життя і життя інших. Отже, дискурсивне конструювання досвіду в освітньому середовищі передбачає процес його перетворення з особистого на особистісний – асимільований, привласнений, осмислений, засвоєний, проінтерпретований, тобто вибудований самою особистістю. Конструювання особистісного досвіду надає реальності статус нерозривності і когерентності. У процесі дискурсивного конструювання суб'єкт прагне оформити зміст власного досвіду так, щоб на нього відбувався запит на наступних етапах життя. У зазначеному процесі людина як суб'єкт стає завжди більшою, ніж сама як об'єкт, тому вона постійно приречена переосмислювати власний досвід, ніколи повністю «не вичерпуваючись» своїми інтерпретаціями. Саме ця перманентна напруга, визнання неповноти

сконструйованого досвіду шляхом діалогу і прагне нових роздумів про досвід, осмислень власних намірів щодо способів його текстової об'єктивації (висловлювання, наратив, твір), провокуючи людину до саморозвитку [2].

Основним видом дискурсивного конструювання досвіду є конструювання наративне [1], результатом якого постає мультінаратив, розшарований на окремі просторові, подієві та емоційно-ціннісні складові. Провідний механізм наративного конструювання особистісного досвіду становить інтерпретація – механізм семантичного збагачення текстового повідомлення, відкриття в ньому смислів, не закладених у текст його автором, що здійснюється шляхом занурення в контекст – особистий, соціальний, культурний тощо. Усі особистісні феномени набувають смисл лише у відповідності до контексту.

Наявність внутрішнього контексту становить ключову умову того, щоб діалог особистості зі світом став можливим. З нашої точки зору, наявність внутрішнього контексту як ціннісно-сислового фрейму сприйняття реальності та взаємодії з нею є необхідною передумовою породження інтерпретаційних процесів особистості. Достатню умову становить зовнішній 263 контекст, ігнорування якого (нівелювання, повне або часткове знецінювання тощо) перешкоджає продуктивному перебігу процесу інтерпретації. Таким чином, інтерпретаційні процеси особистості як механізми взаємозв'язку зовнішнього та внутрішнього контекстів розгортаються в напруженому просторі їх динамічної взаємодії, формуючи процесуально-функціональний континуум, інтегруючи всі смислові процеси особистості з метою встановлення відповідності між локальними фрагментами досвіду, породжуючи особисті значення та смисли.

У разі продуктивності інтерпретаційних процесів відбувається ціннісно-сислова інтеграція досвіду особистості: контекстуальна інаковість становить головний ресурс формування якісно нового особистісного тексту. Різні контекстуальні види досвіду, перебуваючи в конфронтаційних відносинах, створюють зону розвитку, в якій патерн, що повторюється, залишаючись собою, трансформується і стає іншим. Тут, з одного боку, актуальний наратив є продовженням попереднього, а з іншого – в процесі інтерпретації та переосмислення, роздумів і переосмислення досвіду, стає його запереченням. Виходячи з синергетичних поглядів, можна зробити висновок, що згенерований таким чином інтерпретаційний наратив сам стає динамічним середовищем, в якому нові смисли, продуковані в ньому, зароджуються в моменти «нерівномірного стану», коли діалогічна взаємодія зовнішніх та

внутрішніх контекстів призводить до «народження складного», ампліфікації, контекстуального розширення.

У результаті зіткнення контекстів формується дискурсивна (нарративна) спільність, однорідність різних нарративів, відокремлених як у часі, так і подієво (ситуативно), що сприяє побудові суб'єктом власної ідентичності в процесі конструювання особистісного досвіду. Його основними характеристиками постають рефлексивність, структурність, континуальність, когерентність.

Серед основних складових дискурсивного конструювання досвіду особистістю можна виділити: побудову зв'язків між тематичними ядрами, 264 зв'язків з контекстами, побудову нових контекстів та міжконтекстуальних зв'язків. Процес конструювання досвіду нерозривно пов'язаний з вибором особистістю самої себе в єдності з реальністю, яку вона конструює. Долаючи лінійність автонарації, консерватизм інтерпретаційних рамок, «чужі» стратегії життєздійснень, особистість породжує нові «тематичні смислові ядра», смислові контексти і зв'язку між ними. Таким чином, породжений особистістю нарратив, укорінений у конкретній дискурсивній ситуації, становить не тільки результат, але й, що є дуже важливим, саму модель для подальшого конструювання досвіду особистістю, нарративні межі якого визначаються специфікою взаємодії внутрішніх і зовнішніх контекстів суб'єкта. У ситуації продуктивності інтерпретаційних процесів людина одночасно «утримує» обидва контексти, що зумовлює можливість дискурсивного конструювання власного досвіду.

Отже, у руслі психолого-герменевтичного підходу автонаратив в освітньому дискурсі може бути проблематизовано як динамічний образ вербального конституювання особистості, всеосяжний процесуально здійснюваний актуальний репрезентант її професійного та особистого досвіду. В освітньому дискурсі особистісні феномени (тексти особистості) набувають смисл лише співвідносячись з контекстом, при зміні якого зміст досвіду може принципово змінювати своє значення. Різні конфігурації співвідношень внутрішнього і зовнішнього контекстів можуть сприяти як блокуванню, так і активізації інтерпретаційних процесів особистості в освітньому середовищі, що, у свою чергу, зумовлює формування в неї продуктивних або стагнуючих стратегій дискурсивного конструювання професійного досвіду.

Список використаних джерел 1. Гуцол К. В. Діагностика сформованості рівнів нарративної компетентності особистості. Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-26 листопада 2019 р.). Вінниця : Донецький національний

університет імені Василя Стуса, 2019. С. 77–81. 2. Наративні психотехнології. / Чепелева Н. В., Смульсон М. Л., Шиловська О. М., Гуцол С. Ю.; за заг. ред. Чепелевої Н. В. Київ : Главник, 2007. 144 с. (Серія «Психологічний інструментарій»). 3. Проблемы психологической герменевтики / Под ред. Н. В. Чепелевой. К. : Изд-во Национального педагогического ун-та им. Н. П. Драгоманова, 2009. 382 с. 4. Чепелева Н. В. Рудницкая С. Ю. Дискурсивные технологии самопроектирующейся личности. Психолінгвістика. 2019. № 25, вып. 1. С. 363–383.